

‘Turks-Nederlandse codewisseling. Universele en taalspecifieke aspecten van taalcontact’

Ad Backus

bron

Ad Backus, ‘Turks-Nederlandse codewisseling. Universele en taalspecifieke aspecten van taalcontact.’ In: *Nederlandse taalkunde* 3 (1998), p. 2-17.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/back013turk01_01/colofon.htm

© 2002 dbnl / Ad Backus

Turks-Nederlandse codewisseling. Universele en taalspecifieke aspecten van taalcontact

Ad Backus *

Abstract

This article provides a summary of the outcomes of the author's dissertation research on Turkish-Dutch codeswitching (Backus 1996). It attempts to trace the research questions asked to what has historically been assumed important in codeswitching research. The place of the mixed lect in the repertoire of the bilingual is discussed, followed by an overview of the structures found. Instances of codeswitching are classified according to a classification scheme combining the strengths of several current models of the phenomenon. Added to this is a component addressing the question of selection: which Dutch elements get targeted for use in Turkish and why? Finally, the results of a case study in grammaticalization are briefly discussed. This section concerns the Turkish auxiliary verb *yapmak*, which has undergone some semantic extension in the contact setting due to its role in nativizing Dutch verbs.

1 Inleiding

In dit artikel geef ik een samenvatting van mijn dissertatie-onderzoek, zoals dat zijn weerslag heeft gevonden in Backus (1996). Ik zal aan de ene kant de hoofdpunten die daar zijn behandeld de revue laten passeren, maar aan de andere kant bij een paar punten die mijn bijzondere interesse hebben wat langer stilstaan.

Mijn onderzoek komt voort uit de zogenaamde 'codeswitching' traditie. Deze term, in het Nederlands meestal met 'codewisseling' (CW) vertaald, slaat op het afwisselend gebruik van twee talen, een verschijnsel dat wijdverbreid is in twee- of meertalige gemeenschappen in de hele wereld. Mijn onderzoek legt de nadruk op de interactie tussen het Turks en het Nederlands in de Turkse immigrantenge-meenschap in Nederland en past in een onderzoekstraditie die aan de ene kant afzonderlijke taalparen onderzoekt maar aan de andere kant cross-linguïstische vergelijking hoog op de agenda heeft staan, om uiteindelijk tot universeel geldende conclusies te kunnen komen.

Het volgende voorbeeld dient als indicatie van de typische data waarmee men in dit soort onderzoek te maken krijgt.

(1)

- İlk yapan kişi mesela sen, ben önce *terras*'a gidiyorum mesela *nou*, *als ik alleen ga*, ilk ben olsaydım, *alleen terras*'a giden Türk kızı, ben kötü olurdum. Peşimden gelenler iyi olurdu. *Dan is niet meer erg ... (F)*

* Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg, Werkverband Taal en Minderheden, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg; e-mail: A.M.Backus@kub.nl (tot augustus 1998: backus@ling.ucsd.edu). Het promotie-onderzoek werd mogelijk gemaakt door financiële steun van NWO.

- ...iyi olmazsada yani (M)

- ...*dan is het niet meer erg*, çok yapıncı *dan is het niet meer erg*. Ama birincisini yapan *die is gewoon de kötüsü* ... (F)

- 'Als je bijvoorbeeld de eerste bent die 't doet, als ik de eerste ben die alleen naar het *terras* gaat, bijvoorbeeld, *nou, als ik alleen ga*, als ik de eerste ben, [het eerste] Turkse meisje dat *alleen* naar het *terras* gaat, dan zou ik slecht zijn. Degenen die na mij komen zijn OK, *dan is het niet meer erg*... (F)

- ja, en als't niet goed is ... (M)

- *dan is het niet meer erg*, als iedereen het doet, *dan is het niet meer erg*. Maar de eerste van hen die het doet, *die is gewoon de slechtheid zelve*.(F)'

Het voorbeeld bevat verschillende soorten CW: M. gaat verder in het Turks hoewel F. in het Nederlands eindigde, er is veel afwisseling op zins- en bijzinsgrenzen, er worden Nederlandse woordjes in Turkse zinnen gebruikt, en een enkel Turks woord (*kötüsü*) in een Nederlandse zin. Eén van de voornaamste taken van CW-onderzoek is het in kaart brengen van de verschillende soorten CW en het zoeken naar een verklaring van hun voorkomen en hun distributie.

Ik wil beginnen met de onderzoekstraditie een beetje in kaart te brengen, zodoende de achtergrond schetsend waar mijn onderzoeksvragen al of niet logisch uit zijn voortgevloeid. Principes die algemeen van belang worden geacht zijn met name:

(2)	i	spontane data vormen de basis van het werk;
	ii	die data worden zo volledig mogelijk beschreven (alsof het een nieuw te beschrijven dialect of taal betreft);
	iii	die beschrijving is zowel kwantitatief (hoeveel switches) als kwalitatief (welke patronen, d.w.z.: 'wat is grammaticaal?').

Wat je hier als onderzoeker vervolgens mee doet, wordt uiteraard voor een groot deel gedicteerd door je eigen affiniteiten. De meest gestelde onderzoeksvragen zijn de eerste twee van de lijst in (3). De derde vraag heeft zich de laatste jaren in een toenemende populariteit mogen verheugen.

(3)	i	welke redenen hebben mensen om van taal te wisselen?;
	ii	welke taalkundige regelmatigheden zijn er te ontdekken?
	iii	wat voor invloed heeft het verschijnsel op de

structuur van de betrokken
talen?

De eerste vraag gaat traditioneel gepaard met een sterke focus op CW tussen twee zinnen, het type dat door het leven gaat als intersententiële CW en tegenwoordig ook vaak alternatie wordt genoemd. De tweede vraag beperkt zich typisch tot CW binnen de zin: intrasententiële CW of insertie. De derde vraag heeft het meest te maken met insertie, maar niet alleen maar (zie Maschler 1997).

Ik zal nu ingaan op de vorm waarin deze vragen in mijn proefschrift terecht zijn gekomen. Daar ik ten tijde van het promotie-onderzoek weinig affiniteit had met

gespreksanalyse, is de eerste vraag op een wellicht enigszins onverwachte manier vertaald. De vraag is op twee fronten gesteld (vraag i en iii hieronder). De andere vragen zijn meer rechtstreeks herleidbaar uit de hoofdvragen in (3).

(4)	i	hoe kunnen we het verschijnsel situeren in het linguïstisch repertoire van een tweetalige gemeenschap en in hoeverre verschilt dit op een essentiële manier van monolinguale taalgemeenschappen?;
	ii	wat voor beschrijvingsmodel kunnen we het best hanteren voor CW?;
	iii	wat motiveert de selectie van de vreemde elementen in insertionele CW?;
	iv	welke typen CW komen voor en wat is hun distributie in de Turkse gemeenschap?
	v	is er een structuur in het Turks van de immigranten die verandert door toedoen van de contactsituatie?

Deze aspecten zal ik nu om de beurt en enigszins in vogelvlucht aan de orde laten komen. Uiteraard zullen daarbij veel details onbesproken moeten blijven, maar het lijkt in het kader van deze bijdrage beter om een algemene indruk te geven van het taalgebruik waar het om draait en de implicaties die bestudering ervan kan hebben voor de taalkunde in het algemeen. Doel van de bijdrage is om collega's in andere richtingen van de taalkunde ervan te overtuigen dat CW tot interessante inzichten kan leiden over allerlei aspecten van taal.

De voorbeelden waarmee het een en ander zal worden geïllustreerd komen uit mijn eigen Turks-Nederlandse data. Het is echter belangrijk in het achterhoofd te houden dat wat voor Turks-Nederlandse CW geldt, in grote lijnen overeenkomt met wat uit de literatuur over het verschijnsel bekend is. Wat geldt voor Nederlandse woorden die in het Turks worden ingepast, geldt ook voor bijvoorbeeld Engelse woorden die in het Swahili worden ingepast. Een van de voornaamste ambities van CW-onderzoek is namelijk om van alle taalspecifieke en contextspecifieke details te kunnen abstraheren en de universalia van taalcontact op te sporen. De consensus op het moment is dat de principes die CW beregelen, en dit zal geen verbazing wekken, voor een gedeelte universeel en voor een gedeelte taal- en situatiespecifiek zijn.

2 Codewisseling in de gemeenschap

Ik heb geprobeerd afstand te nemen van de letterlijke betekenis van de term 'codewisseling'. Oorspronkelijk was die bedoeld als synoniem van 'de knop omdraaien': eerst spreek je taal A en even later ga je taal B spreken. Gaandeweg is vooral de syntactische studie van CW zich gaan beperken tot 'intrasententiële CW'. De originele betekenis kwam hiermee nogal in het gedrang, want om een zin als 'Ik heb het net op tijd gesaved' nu voor te stellen als een sequentie van een stuk Nederlands, een stuk Engels van één morfeem (het inhoudswoord *save*) en dan nog een heel klein stukje Nederlands (het verleden-tijdssuffix), is wat vergezocht. Niettemin heeft de oorspronkelijke definitie van CW nog lang doorgewerkt, in die zin dat tot een paar jaar geleden de meeste analyses sequentieel van aard waren. In de jaren tachtig echter begon het begrip matrixtaal, of basistaal, gemeengoed te worden. Een zin als de bovengenoemde wordt nu, meer in overeenstemming met onze intuïties, voorgesteld als een Nederlandse zin (het Nederlands is de matrixtaal), waarin een Engels

woordje is ingepast. Typisch voor CW is verder a) dat dat woordje een inhoudswoord is en b) dat het volledig aan het Nederlandse morfosyntactische systeem is aangepast. Deze twee aspecten hebben te maken met de vragen ii-iv in (4) hierboven en zullen verderop worden behandeld.

Eerst wil ik de aandacht vestigen op de plaats die CW inneemt in het taalgebruik van een tweetalige gemeenschap in het algemeen. Als zo'n zin als 'Ik heb het net op tijd gesaved', een typisch CS-voorbeeld is, dan gebruiken zelfs monolinguale Nederlandse academici om de haverklap een codeswitch. Wanneer noemen we nou iets een switch? De definitie-kwestie is eigenlijk niet zo interessant op dit algemene niveau. Er is een nog immer woedende strijd gaande in de literatuur over tweetaligheid met als inzet de afbakening van éénwoordswitches en leenwoorden. De strijd is nog niet beslist en is volgens mij zelfs onbeslisbaar omdat het één een synchroon begrip is en het ander een diachroon. Belangrijk is wel dat onderzoekers duidelijk maken wat zij zelf onder CW verstaan, omdat dat de interpretatie van hun data door anderen mogelijk maakt. De discussie over wat wel en wat geen CW is, kan eigenlijk pas goed gevoerd worden als we weten welke contactfenomenen er allemaal zijn en vooral hoe die met elkaar samenhangen. Zo'n gestructureerde typologie hebben we nog niet. Omdat ik mijn definitie van wat een taalcontact-fenomeen is, en dus wat legitieme data zijn, zo breed mogelijk wilde houden, ben ik ervan uitgegaan dat alles wat ik in het Turks van mijn informanten tegenkwam en dat iets met het Nederlands te maken had, bestudeerd moest worden. Merk op dat dat een logische keuze is in een immigratie-context, waar het leenwoord-probleem nauwelijks opspeelt. Vrijwel alles wat Nederlands is, wordt door mensen in de Turkse gemeenschap onmiddellijk herkend als Nederlands. Afbakening van CW en leenwoorden in bijvoorbeeld het Fries is een stuk lastiger, zowel vanwege de langere contactperiode als vanwege de grotere gelijkenis.

Een andere valkuil die de CW-literatuur heeft gelegd voor de argeloze lezer is dat we vaak volstaan met simpelweg melden dat er zoiets bestaat als CW in een bepaalde gemeenschap en vervolgens overgaan tot het bespreken van uit hun context gehaalde voorbeelden. Welke spreker nou precies verantwoordelijk was voor een bepaalde zin die als voorbeeld wordt gebruikt, wordt vaak niet belangrijk gevonden. Dit heeft geleid tot een cultuur waarin bepaalde patronen worden voorgesteld als typisch voor, zeg, Spaans-Engelse CS. Deze nadruk op het taalpaar als basisdomein van onderzoek heeft geleid tot het negeren van variatie binnen de gemeenschap, alsmede tot een mijns inziens overdreven zoektocht naar de beperkingen die door eigenschappen van specifieke talen worden opgelegd aan de switches.

Idealiter geeft iedere beschrijving van CW-patronen tevens een fatsoenlijke beschrijving van de sociale context van de data. Een beschrijving van de taalgemeenschap moet bijvoorbeeld duidelijk maken wat het linguïstisch repertoire is: welke talen en variëteiten daarvan worden gesproken door welke subgroepen? Deze informatie is essentieel om te kunnen begrijpen waarom sprekers van een bepaalde subgroep spreken zoals ze spreken.

Dit is een minimale eis die we aan iedere beschrijving mogen stellen en voor structureel georiënteerd werk waarschijnlijk ook meestal het enige dat direct relevant genoeg is om in artikelen op te nemen. Maar het is belangrijk in te zien dat een diepere analyse van de sociolinguïstische context ook nog andere zaken bloot kan leggen waar zulke structurele benaderingen hun voordeel mee kunnen doen. Taalkundigen die CW bestuderen hebben een uitgelezen kans om aan te tonen dat een

kruisbestuiving tussen structurele en sociolinguïstische benaderingen tot beider voordeel kan strekken. Dit is niet de juiste plaats om de argumenten volledig uit te werken, maar het belangrijke punt is dat CW ons met de neus op de feiten drukt wat betreft de afbakening van verschillende lecten binnen wat we normaliter een 'taal' noemen. Alleen bij een combinatie van voldoende standaardisering (zodat we kunnen spreken van 'het Nederlands') en een voldoende abstracte vraagstelling (zoals 'wat is de woordvolgorde binnen genitief-constructies in het Nederlands?') kan van een beschrijving van de taalgemeenschap worden afgezien. Bij vragen over CW zijn we over het algemeen nog niet aan zo'n graad van abstractie toe en we hebben geen flauw idee of er überhaupt sprake is van enige standaardisering. We weten niet of er native speakers zijn van gemengde variëteiten, zoals er duidelijk native speakers van het Nederlands zijn, waardoor we ook niet weten hoe we intuïties over CW, zo die er al zijn, moeten interpreteren. Sterker nog, we beginnen er pas recentelijk achter te komen wat er allemaal wel en niet kan in CW. Wat dat betreft, is een beschrijving van Turks-Nederlandse CW van dezelfde orde als een beschrijving van een net ontdekte taal.

De werkwijze is als volgt: we stellen de hypothese op dat er een 'taal' is, een lect binnen het grotere Turkse repertoire. Dat lect kan gekarakteriseerd worden als 'Nederlands Turks', omdat er veel Nederlandse elementen in zitten. We bekijken in detail wat sprekers van deze gepostuleerde taal allemaal zeggen en als het structureel, lexicaal en functioneel allemaal redelijk met elkaar overeenkomt, kunnen we zeggen dat er blijkbaar inderdaad zo'n taal is, want er zijn in ieder geval een aantal sprekers wier taalgebruik zoveel op elkaar lijkt dat het geen toeval kan zijn. Dan beschrijven we de details zodat we de grammatica van de 'taal' kunnen vastleggen (hierboven aan gerefereerd als 'wat er allemaal wel en niet kan'). Daarmee hebben we dan laten zien dat Turks-Nederlandse CW een wezenlijk onderdeel is van een nieuw dialect van het Turks. Gezien het jonge karakter van de contactsituatie hebben we zicht gekregen op de ontstaansgeschiedenis van zo'n dialect, iets wat niet meer mogelijk is voor vele oudere dialecten van het Turks. Het Turks van Macedonië wordt bijvoorbeeld ook gekenmerkt door lexicale en structurele invloeden van het Macedonisch, naast de nodige zelfstandige ontwikkelingen. Kennis over hoe het Turks zich gedraagt in een moderne contactsetting vergroot ons inzicht in wat mogelijkwijs gebeurd is in oudere situaties.

Dat contactvariëteiten beduidend afwijken van hun voorouder valt af te leiden uit het feit dat mensen attitudes hebben over dergelijk taalgebruik. Blijkbaar is het dus anders genoeg om op te vallen. Deze attitudes zijn meestal negatief. Typisch voor de houding ten opzichte van het met woorden en eventueel klanken en structuren van een andere taal doorspekte taalgebruik van immigrantengemeenschappen is het volgende door Haugen opgetekende citaat. Over het Amerikaans Noors in de twintiger jaren van deze eeuw schreef een uit het moederland opgetrommelde pastoor: *'Our Norwegian language is so mixed with American words that I was quite disgusted at what I heard when I first came here'*. Misschien valt immigrantentalen in het bijzonder vaak deze behandeling te beurt, maar ook andere 'niet-pure' talen, zoals het verfranste Elzassisch van sommige buurten in Strasbourg, het verspaanste Nahuatl van Mexicaanse boeren en het verengelste Swahili van stedelijke Kenianen kunnen er op rekenen, en niet alleen maar van de zijde van niet-taalkundigen.

De hypothese is dus dat het Turks in Nederland gaandeweg door contact is omgevormd tot een nieuw dialect van het Turks, niet zo heel erg verschillend van het

Turks in Turkije, maar wel een beetje. Als we de enigszins beladen term ‘dialect’ willen vermijden, kunnen we spreken van het neutralere ‘lect’. Synchron kunnen we onze gepostuleerde taal beschrijven als een tweetalig lect. Of het echt een nieuwe variëteit is, met de diachrone status van dialect van het Turks, hangt af van een aantal factoren, zoals stabiliteit per spreker en de bovengenoemde mate van conventionaliteit in de gemeenschap, allemaal factoren die we nog moeten bestuderen en die uiteindelijk tot een antwoord moeten leiden op de vraag of we met een nieuw, geconventionaliseerd dialect te maken hebben of met een continuum, in een setting van voortschrijdende taalverschuiving.

Uiteraard zijn er twee talen nodig voor een tweetalig lect. Over hoe elk daar precies aan bijdraagt, gaat de volgende paragraaf.

3 Beschrijving van de data

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de gevolgde onderzoeksmethode. Voor het merendeel gaat deze paragraaf over het beschrijvingsmodel voor vooral insertionele CW en in hoeverre de verzamelde data dat model rechtvaardigen. Aan het eind wordt kort ingegaan op intergenerationele verschillen die werden gevonden.

Informanten

Aan het proefschrift werd door 27 informanten bijgedragen. Die spraken met elkaar in kleine groepjes (minimaal 2 en maximaal 8), op dezelfde manier als ze dat altijd doen. Dat laatste werd in de hand gewerkt door te zorgen dat alle deelnemers aan een opname-sessie steeds uit één en hetzelfde sociale netwerk kwamen. In totaal werden zeven netwerken onderzocht, vier uit Tilburg, twee uit Hilversum en eentje uit Maastricht. Opnames werden getranscribeerd en alle vormen van CW die erin optraden werden, ‘voor verdere analyse’, speciaal gecodeerd op een aantal karakteristieken. Beschrijving van de verkregen data was de volgende stap.

In mijn onderzoek naar CW heeft tot nu toe de nadruk sterk op intrasententiële CW gelegen. Daar zijn twee redenen voor te geven: ten eerste was in eerder onderzoek naar Turks-Nederlandse CW duidelijk geworden dat dit het soort was dat vaak voorkwam. Ten tweede zat ik sinds het schrijven van Backus (1992) zelf vooral in de morfosyntactische onderzoekstraditie, die naar universele beperkingen op het fenomeen zocht, en niet in de gespreksanalyse-traditie, die naar de redenen van de spreker zocht. Aangezien de CW-wereld nogal strikt verdeeld is in structuralisten en discourse-analysten, kwam het nauwelijks in me op om bijvoorbeeld ook een discourse-analyse van mijn data te maken. Later bleek dat ik data had verzameld die vooral intersententiële CW lieten zien, het soort dat traditioneel door structuralisten wordt genegeerd en door discourse-analysten juist wordt benadrukt. Gezien het in mijn inleiding genoemde feit dat CW-onderzoek geneigd is alle data te beschrijven, doemde daarmee dus een probleem op. Een groot deel van de switches in de data is als gevolg daarvan nog nauwelijks beschreven, laat staan geanalyseerd. Dat wil niet zeggen dat er nergens in het proefschrift wordt gerept over de redenen van tweetaligen om te codewisselen, integendeel, maar zoals gezegd gaat het dan veelal om de motivatie voor afzonderlijke inserties van Nederlandse woorden.

Beschrijvingsmodel

Het nu volgende beschrijvingsmodel heeft dus een sterk morfosyntactische bias. Er wordt in detail gekeken naar insertie en slechts oppervlakkig naar alternatie. Tevens gaat alle aandacht uit naar vreemde woorden: structurele invloed van de ene taal op de andere komt niet aan de orde. Uit het voorgaande moge duidelijk zijn waarom dat zo is, maar het moge even duidelijk zijn dat deze lacunes betekenen dat het nodige werk nog gedaan moet worden om het model descriptief adequaat te maken. Met deze twee lacunes in het achterhoofd, kunnen we ons concentreren op de twee vragen die wel aan de orde komen: selectie en morfosyntactische inbedding. De eerste vraag is relatief weinig gesteld in de literatuur, naar mijn idee ten onrechte omdat het ons in staat stelt het verschijnsel beter te verklaren. De tweede vraag is met afstand het best bestudeerde aspect van CW. Ik zal hieronder daarom meer aandacht besteden aan de eerste vraag. We beginnen echter met morfosyntactische inbedding.

Er zijn drie belangrijke beschrijvingsmodellen in omloop en ik heb geprobeerd ze in één model te combineren. Dat model wordt hieronder impliciet gepresenteerd door middel van een beschrijving van de Turks-Nederlandse data. Mijns inziens worden de verschillen tussen de drie modellen gewoonlijk nogal overdreven ten koste van de overeenkomsten. Overigens hangt ook niet elke onderzoeker één van de drie modellen aan; de meesten van ons gaan gewoon uit van de traditionele lexicale en syntactische categorieën zoals we die allemaal uit de schoolgrammatica kennen. De drie modellen gaan eveneens grotendeels van die categorieën uit. Ze voegen er echter ook enige assumpties over taal en taalcontact aan toe, wat genoeg reden is voor velen om de modellen te laten voor wat ze zijn. Aan de andere kant is het mogelijk om door combinatie van deze modellen, die immers stoelen op uitgebreide dataverzamelingen, en verwijdering van onnodige assumpties, tot een hogere graad van descriptieve adequaatheid te komen, d.w.z. tot een model dat in principe voor alle CW-data bruikbaar is.

De drie modellen zijn de volgende:

- het variationeel model van Poplack (zie Sankoff, Poplack & Vanniarajan 1990);
- het Matrix Language Frame (MLF) model van Myers-Scotton (zie Myers-Scotton 1993); en
- het Code Copy model van Johanson (zie Johanson 1992).

De eerste twee zijn alom bekend in CW-kringen (en hebben daar zelfs voor een heus schisma gezorgd). Johanson's model echter is nauwelijks bekend buiten de wereld van de Turkologie; het is in eerste instantie ontwikkeld om taalcontactfeiten in de Turkse taalfamilie te modelleren, maar het heeft nogal wat toe te voegen aan de andere twee en is daarom ook relevant buiten de Turkologie. Ik zal de modellen op deze plek niet minitueus gaan vergelijken (zie hoofdstuk 3 in Backus 1996), maar in plaats daarvan een korte schets geven van hun gemeenschappelijke basis. Theoretisch lopen de modellen nogal uiteen (vandaar het genoemde schisma), maar descriptief doen ze voor een groot deel hetzelfde.

Dit kan het simpelst worden samengevat met te zeggen dat er in CW een basis-taal is die woorden uit de andere taal gebruikt alsof ze van haarzelf waren. Gezien de gememoreerde morfosyntactische bias van CW-onderzoek vertaalt dit zich

meestal als: vreemde woorden worden morfologisch, morfosyntactisch en syntactisch volledig aangepast aan het ontvangende systeem. Poplack concentreert zich dan vooral op de volledigheid van deze aanpassing (en daarmee impliciet op de onbeïnvloedbaarheid van het syntactische systeem), Myers-Scotton op de verschillende mechanismes die worden gebruikt (en daarmee impliciet op het eigene van CW), en Johanson op de implicaties voor het ontvangende systeem (daarmee zich expliciet tegen de opvatting van Poplack kerend, alsmede een diachrone dimensie toevoegend die uiteindelijk een essentiële verbinding met taalverandering mogelijk maakt). De volgende voorbeelden illustreren verschillende mechanismes van morfosyntactische inpassing.

(5)

a *Laborant* olacaktım işte.
laborant zijn-FUT-PRET-1sg INTERJ
'Ik zou toch *laborant* worden.'

b ik heb het wel van die *kına gecesi* gezegd
(een *kına gecesi* is een Turkse ceremonie)

c iki gün önce işte *bioscoop-a*, *vragen* yaptım
twee dag eerder INTERJ bioscoop-DAT vragen doen-PLUPF-1sg 'maar twee dagen daarvoor had ik haar meegevraagd naar de *bioscoop*!'

d ben Türkiye'de daha *vrij*-dim diyorlar
ik Turkije-LOC meer vrij-PRET-1sg zeggen-PROG-3pl
'ze zeggen dat ze in Turkije *vrijer* waren.'

e Hollandalılar *echt spontaan* alıyorlar on-u el-in-e, tamam, *deze wordt het*
Nederlanders echt spontaan nemen-PROG-3pl het-ACC hand-hun-DAT, OK, ...
'Nederlanders nemen het *echt spontaan* in hun handen en zeggen 'OK, *deze wordt het*.'

f *Dus*, yani din ile hiç ilgisi yok
'*Dus*, weet je, met religie heeft het helemaal niks te maken.'

Het is de moeite waard **morfologische aanpassing** los te koppelen van morfosyntactische aanpassing. Sommige talen maken sommige woorden eerst acceptabel voor inpassing in het systeem. Dit 'acceptabel maken' kan het best 'morfologische aanpassing' worden genoemd, daar het meestal via affixatie of in ieder geval met behulp van functiewoorden plaatsvindt. Morfologische aanpassing vindt alleen plaats bij werkwoorden in Turks-Nederlandse CW. Het Turks heeft geen naamwoordcategorieën en hoewel er woordvormingssuffixen zijn om adjectieven en adverbia te vormen, worden die zelden achter Nederlandse woorden geplakt. Werkwoorden echter moeten in het Turks expliciet worden gemarkeerd als een werkwoord als ze niet toevallig tot de gesloten klasse van Turkse werkwoordsstammen behoren (zie Backus & Boeschoten 1996). Dat geldt voor alle nieuw te vormen werkwoorden in het Turks, dus ook voor leenwoorden uit het Nederlands, zoals *vragen* in (5c). Verschillende procedés staan hiervoor ter beschikking; toevoeging van

yap- ('doen') aan de Nederlandse infinitief is vrijwel zonder uitzondering de uitverkorene.

In het Nederlands is het proces van morfologische aanpassing wat interessanter, daar bijvoorbeeld naamwoorden aan de 'de' - of de 'het'-klasse moeten worden toegewezen. Het Turkse *kına gecesi* in (5b) lijkt bijvoorbeeld door de informanten als een 'de'-woord te zijn gecategoriseerd.

Als een woord morfologisch 'gereed' is, kan het **morfosyntactisch** worden ingepast. Zo worden Nederlandse naamwoorden in de Turkse NP-structuur opgenomen. Zo is *laborant* in (5a), conform de regels, een nominatief complement van het koppelwerkwoord. Het met *yap-* morfologisch aangepaste werkwoord wordt van finiete inflectie voorzien (zie 5c) en adjectieven en adverbia worden op de juiste plaats in de Turkse zin gepositioneerd, zoals in (5d en e). In (5d) is het adjectief opgenomen in een predikatieve koppelwerkwoord-constructie en volgens Turkse regels voorzien van het verleden-tijdssuffix. Geswitchte adjectieven zijn overigens bijna altijd predikatief gebruikt; attributieve adjectieven zijn zelden te vinden als CW. Bij conjuncties dient te worden opgemerkt dat er in een combinatie van talen als het Turks en het Nederlands, die de conjunctie op verschillende plaatsen zetten, eigenlijk nooit sprake kan zijn van totale morfosyntactische aanpassing. Aan de andere kant vervullen conjuncties, zeker in CW, vaak een rol als discourse marker, wat ze in zekere zin buiten de zin plaatst (zie de Rooij 1996). Dit geldt zeker voor *dus* in (5f).

Tot dusver hebben we naar prototypische inserties gekeken. Het gros van de Turks-Nederlandse insertionele data kan met alle drie de modellen redelijk tot goed worden beschreven. Niettemin, het variationeel model sluit teveel uit dat de structuur van de betrokken matrixtaal veranderingen kan ondergaan als gevolg van CW. Om een voorbeeld te geven: de zin in (6a) doet nogal on-Turks aan, door de plaatsing van het predikaat vóór de relatieve bijzin en de nevenschikking erachter. Deze volgorde is waarschijnlijk toe te schrijven aan de canonieke woordvolgorde van het Nederlands. Het feit dat de zin een switch bevat zal echter geen toeval zijn. De Nederlandse nevenschikte bijzin heeft zijn Nederlandse structuur als het ware 'meegenomen'. Nu kan dat een verschijnsel zijn wat maar weinig optreedt, en dan kan het onder het variationele tapijt worden geschoven, maar dan nog geeft het aan dat het geheel niet onder totale controle van de matrixtaal staat. Omdat CW-onderzoek, het mijne inclusief, zich nauwelijks met dit soort structurele invloed heeft beziggehouden, is hier nog niet veel over bekend, maar er zijn genoeg incidentele voorbeelden bekend om aan te nemen dat het veelvuldig voorkomt, ook in mijn data (zie bv. Clyne 1987, voor voorbeelden uit de Nederlandse gemeenschap in Australië). Eén van de bestaansredenen van Johanson's model is de noodzaak meer mogelijkheden te hebben om dit soort complicaties te bespreken.

Het MLF Model tenslotte biedt de mogelijkheid om een tweetal afwijkingen van bovengenoemd prototype goed in te passen: de 'bare form' en de dubbele markering. Deze verschijnselen verdienen een diepgaander bespreking dan ik hier kan geven, maar een voorbeeld van elk is wel op zijn plaats, vooral omdat ze zo typisch zijn voor CW. Ze komen niet vaak voor, maar aan de andere kant zijn er voorbeelden te vinden in vrijwel ieder artikel over het onderwerp. Een **bare form** is een insertie die enigszins onaangepast blijft, bijvoorbeeld omdat een naamvalsmarkering is weggelaten. Een voorbeeld is *Jolanda* in (6b). Aangezien *Jolanda* bepaald is (zijnde

een naam) èn als direct object van *pakken yap-* fungeert, had er een accusatief-markeerder aan vast moeten zitten: *Jolanda'ya pakken yapacak*. Ons synchroon beschrijvingsmodel concentreert zich op de nul-markering, maar merk op dat verschuiving naar een diachroon perspectief het accent automatisch zou verleggen naar taalverandering: blijkbaar zijn de regels voor accusatief-markering enigszins aan verandering onderhevig in de Nederlandse contactsetting.

(6)

a ...ve de çok mutluyum yani böyle olduğuma *en niet anders*
 en en erg gelukkig-1sg INTERJ zo zijn-REL-1sg-DAT
 'en ik ben erg blij dat ik zo ben en niet anders'

b *Jolanda pakken yapacak*
 'Hij gaat *Jolanda pakken*'

c *Abi, zaten leden-ler-in yarısı...*
 broer toch leden-PL-GEN helft-POSS
 'Broeder, de helft van de *leden* [heeft] toch ...'

d *Mesela o şeyde düğün bittikten sonra* je moet toch weer oppassen **voor** *gelin-nen güve-ye*

voor bruid-met bruidegom-DAT
 'bijvoorbeeld, nadat de bruiloft is afgelopen, moet je toch weer oppassen [= letten op] **op de bruid en bruidegom**'

e *Ja, verkorte opleiding* 'de var van één jaar, twee jaar
 -CONJ er.is
 'Ja, en er is een *verkorte opleiding van één of twee jaar*.'

Dubbele markering is het gemakkelijkst te illustreren met meervoudsmarkering. In (6c) komt bijvoorbeeld insertie voor van het Nederlandse *leden* in een Turkse zin. Het woord wordt daar ook van het Turkse meervoudssuffix *-ler* voorzien, zodat het meervoud tweemaal gemarkeerd is. Een ander typisch geval is markering met zowel een Nederlands voorzetsel als een Turkse naamval, zoals in (6d).

Dubbele markering is eigenlijk een subtype van de vierde beschrijvingscategorie, die ik **EL marking** heb genoemd. Dit betreft insertie van grotere stukken, in ieder geval langer dan één woord. Meestal betreft dit een collocatie van inhoudswoorden of een constituent. Soms wordt bijvoorbeeld een Nederlandse Adjectief-Naamwoord-combinatie of een Nederlandse PP in een Turkse zin geplaatst. Beide komen voor in (6e).

Theoretisch is het mogelijk dat één en dezelfde switch onder al deze categorieën moet worden beschreven. Iedere categorie beschrijft simpelweg een ander aspect van de switch. Drie van de vier categorieën zijn relevant voor het volgende voorbeeld, waarin *overschrijden* morfologisch is aangepast, *grenzen overschrijden* morfologisch is aangepast en de collocatie zelf uit verschillende Nederlandse morfemen bestaat, inclusief het meervoudssuffix (dat door het Turks niet wordt vereist hier).

(7)

. ...tamam, işte yani bu mesela bir kişi evli olsun, ailesi haddini *grenz-i*

gecsin. Sen demin *grens* diyordun ya, belli bir *grenzen overschrijden* yapınca, erkeğe de bugün Türkler de bilmiyor. ... Anlatabilebilyorum mu...

‘OK, zie je, het zit zo, als iemand trouwt bijvoorbeeld, dan moet haar familie over bepaalde *grenzen* heen. Je had het net toch over een *grens*, misschien dat Turken het vandaag de dag niet meer weten omdat ze die *grenzen overschrijden* naar mannen toe, begrijp je?’

Er is één type insertionele CW waar alle drie de modellen een beetje moeite mee hebben: het fenomeen dat sinds kort dankzij Pieter Muysken als ‘congruent lexicalization’ door het leven gaat. In de Turkse data komt dit niet zo erg vaak voor, dus ik zal het er verder niet over hebben. Het verschijnsel wordt echter geïllustreerd door voorbeeld (6e), waar er sprake is van insertie (de Turkse samenstelling *gelin’nen güve*) en van alternatie: de zin gaat verder in het Turks. Iets soortgelijks zien we als een Turks werkwoord wordt ingevuld in een Nederlandse hulpwerkwoord-constructie, zoals in (8a). Deze mix van insertie en alternatie komt veelvuldig voor als taalcontact plaatsvindt tussen systemen die veel op elkaar lijken, zowel in lexicon als in structuur. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het contact tussen standaardtaal en dialect (zie Giesbers 1989). In het synthese-model dat hier wordt voorgesteld, is dit gewoon een subcategorie van ‘EL Marking’, maar het geeft aan dat het wellicht noodzakelijk zal blijken insertie en alternatie als een continuum te zien, niet als twee volstrekt verschillende resultaten van taalcontact.

Echte alternatieve CW tenslotte, zoals in (8b) is geïllustreerd, is gemakkelijker te beschrijven. Relevante punten zijn onder andere of de switch op zins- of bijzinsgrens plaatsvindt en in het laatste geval of de geswitchte zin de matrixzin of de ingebedde zin is en of de conjunctie in de taal van de ingebedde zin is of niet. Ook relevant is het type bijzin dat in het geding is (bv. conditionaal versus adverbiaal), maar discussie hiervan zou ons teveel op het terrein van de gespreksanalyse brengen, waarvan ik, zoals al eerder vermeld, te weinig weet.

(8)

a *sadece* je hoeft *yanında oturuyorsun*, weet je wel?
alleen je hoeft naast zitten-PROG-2sg
‘je hoeft *alleen maar naast hun te zitten*, weet je wel?’

b *düşünmüyorlar acaba of ik dat leuk vind of zo*
denken-NEG-PROG-3pl misschien
‘ze denken er niet eens aan *of ik dat leuk vind of zo*’

Samenvattend kunnen we zeggen dat een combinatie van drie beschrijvende modellen van insertionele CW heeft geleid tot een model waarin iedere switch op vier niveau's wordt beschreven: morfologische aanpassing, morfosyntactische aanpassing, het al of niet voorkomen van een bare form en het al of niet meenemen van elementen (andere morfemen of structuur) uit de andere taal (EL marking).¹

¹ In Backus (1996) is er nog een vijfde categorie: het al of niet vergezeld laten gaan van de een of andere manier van ‘flagging’: het buiten de basiszin of argumentstructuur plaatsen van de betreffende switch door middel van discourse-fenomenen als dislocatie, aarzeling, pauzeren, etc. Over dit aspect zal ik het hier verder niet hebben.

Intergenerationele verschillen

De data bleken één grote verrassing op te leveren: variatie binnen de gemeenschap. De verschillende generaties deden weliswaar allemaal aan CW, maar ze deden dat ieder op hun eigen manier. Dit verandert weinig aan het bovenbeschreven beeld van structurele aanpassing aan het ML systeem en het voorkomen van speciale CW-mechanismes als bare forms en EL marking, maar het is natuurlijk wel van belang voor een sociolinguïstische interpretatie van de rol van CW in deze gemeenschap.

Sprekers uit de eerste generatie codewisselen vrij weinig. Af en toe gebruiken ze een Nederlands naamwoord, meestal eentje dat een lexical gap vult in het Turks, en passen dat in op de hierboven beschreven manier. Een typisch Nederlands woord als *terras* komt wel voor in een Turkse zin, maar niet zoiets algemeen als *vriendin*. Langere switches, zoals voor een Nederlandse bijzin, komen helemaal niet voor.

De tussengeneratie (naar Nederland gekomen op lagere-school-leeftijd) gebruikt wel alle soorten CW die hierboven werden vermeld. Eenwoordswitches van allerlei pluimage, Nederlandse zinsdelen, al of niet in centrale of perifere posities, stukjes van zinsdelen, Nederlandse bijzinnen, hele stukken Nederlandse tekst, het komt allemaal voor.

De tweede generatie leverde de verrassing. Toen het onderzoek begon verwachtte ik meer van hetzelfde, maar het bleek dat de CW die deze sprekers produceerden voornamelijk alternationeel was. Er vond regelmatig afwisseling van Turkse en Nederlandse zinnen plaats, maar insertie was relatief zeldzaam. Bovendien was insertionele CW niet meer beperkt tot Turkse zinnen: er verschenen nu ook af en toe Turkse woordjes in Nederlandse zinnen.

Uiteraard heeft dit patroon van intergenerationele verschillen veel te maken met verschillen tussen de generaties in de taalvaardigheid in beide talen.

Eerste-generatieleden spreken nauwelijks Nederlands en zullen dus ook weinig Nederlandse zinnen produceren. Aan de andere kant is het echter niet zo dat tweede-generatieleden nauwelijks Turks spreken: ze hebben contacten met monolinguale Turken (zoals veel ouders) en functioneren daarin prima. Bovendien produceren ze ook op de bandjes genoeg Turkse zinnen om te laten zien dat ze Turks spreken. Het patroon is dus niet alleen maar in termen van taalvaardigheid te verklaren. Het heeft bijvoorbeeld ook te maken met zaken als taalvoorkeur, de rol die taal speelt in verhoudingen tussen de sprekers en de manier waarop taal als een wapen wordt gebruikt in conversaties en discussies. Het zou te ver voeren daar hier diep op in te gaan, en in Backus (1996) valt er ook weinig over te lezen. Vermeldenswaard is wel dat CW en taaiverschuiving ongetwijfeld iets met elkaar te maken hebben, maar dat ze niet in zo'n directe causale relatie staan als sommige onderzoekers wel hebben beweerd als ze CW voorstellen als het laatste stadium vóór taalverlies.

4 Selectie: waarom codewisselen?

Een aspect van het verschijnsel dat nauwelijks wordt aangeroerd door de beschikbare modellen is de motivatie voor het verschijnsel. Waarom vindt insertionele CW überhaupt plaats? De morfosyntactische component beschrijft wat er gebeurt als de spreker eenmaal heeft besloten om een element uit de andere taal te gebruiken. Maar de vraag hoe hij tot die beslissing is gekomen, is in het CW-onderzoek nog

nauwelijks aan de orde geweest, althans voor intrasententiële CW. Er bestaat natuurlijk wel een bloeiende literatuur over afwisseling op zinsgrenzen. Hoewel de

motivaties voor de twee typen CW wel enigszins overlappen, vereist het over het algemeen toch een andere aanpak om de motivaties achter inserties te onderzoeken dan die achter alternatie. In het laatste geval werpt een discourse-benadering de meeste vruchten af, terwijl we bij insertie meer aan lexicale selectie moeten denken.

Ik heb geprobeerd om op dit punt een eerste aanzet tot een analysemodel te geven. Daarvoor zijn twee constructen in het leven geroepen: semantische specificiteit en mate van monitoring. Ik zal ze allebei kort beschrijven (zie Backus 1996, hoofdstuk 3 voor meer details).

Specificiteit verwijst naar de mate van precisie waarmee een woord naar een concept verwijst. *Eik* is specifiekier dan *boom*, bijvoorbeeld. Hoewel het onmogelijk is te voorspellen welke Nederlandse woorden door een willekeurige Turkse immigrant zullen worden gebruikt in een Turkse zin, gaat het te ver om te stellen dat de selectie van Nederlandse woorden volstrekt willekeurig is. Het is eerder te verwachten dat zij *eik* zal gebruiken dan *boom*. Mijn werkhypothese was dat dit soort effecten te vinden moesten zijn in mijn data; het zou te ver voeren om te zeggen dat dit aspect van het onderzoek zich al in de modelvormingsfase bevindt.

De notie specificiteit bleek wel degelijk nuttig. De meeste Nederlandse inserties waren van het type waarvan je als onderzoeker denkt 'ja, tuurlijk gebruiken ze dat woord'. Vaak is dat omdat het woord zo typisch Nederlands is dat het Turks er geen equivalent voor heeft. Maar ook binnen de semantische velden die in aanmerking komen voor selectie van Nederlandse woorden, wordt toevlucht tot CW over het algemeen gezocht voor woorden met een hoog-specifieke betekenis. Om een voorbeeld te geven, het woordje *opleiding* komt herhaaldelijk voor in een Turkse zin, maar altijd als deel van een groter geheel: *verkorte opleiding*, *administratieve opleiding*, *HBO-opleiding*. Als de spreker in een Turkse zin verwijst naar een opleiding in het algemeen, dan wordt altijd een Turks woord gebruikt, meestal *okul* ('school').

Op zijn best verklaart dit waarom sommige concepten zich goed lenen voor CW, maar het is slechts één aspect van de verklaring van de feitelijke selectie. Daarvoor komt het andere construct om de hoek kijken. Ik heb als hypothese gepostuleerd dat CW gemakkelijker zal voorkomen op die plaatsen in een zin waar de spreker zich het actiefst met lexicale selectie bezighoudt. Dit verklaart waarom CW vooral inhoudswoorden betreft (je denkt meer na over welke naamwoorden je wil gebruiken dan over welke werkwoordsinflectie). Als deze redeneerwijze juist is, dan zou het ook zo moeten zijn dat CW vooral plaatsvindt in focusposities. In het proefschrift is dit onderdeel nog relatief onderontwikkeld, maar er zijn aanwijzingen dat dit een veelbelovende hypothese voor verder onderzoek kan zijn. De complementspositie van het koppelwerkwoord is bijvoorbeeld een populaire plaats om te codewisselen, net als de direct object-positie, terwijl geswitchte subjecten juist zelden zijn.

5 Een case study van taalverandering: semantische extensie van het hulpwerkwoord 'yapmak'

Tenslotte wil ik het nog kort hebben over vraag (4,v). Voor een studie van taalverandering moeten we een specifieke structuur in het Turks gaan bekijken. Een van de meest in het oog springende kenmerken van het Immigrant-Turks is het al geschetste gebruik van het hulpwerkwoord *yapmak* ('doen, maken') om Nederlandse werkwoorden te 'verturksen'.

Als we aannemen dat CW tot taalverandering kan leiden, dan kunnen we niet langer volstaan met een synchrone beschrijving van de aangetroffen structuren. Die structuren zullen dan op bepaalde punten afwijken van de grammatica van de ontvangende taal zoals we die kenden vóór de contactsituatie begon. Als de data dat beeld bevestigen, moeten we op zoek naar een verklaring voor de aangetroffen afwijkingen.

Specifiek heb ik in mijn onderzoek op dit punt, grotendeels in samenwerking met Rik Boeschoten, de volgende vraag onderzocht:

Heeft het veelvuldige gebruik van *yapmak* met Nederlandse werkwoorden geleid tot semantische erosie van het woord zelf?

Twee typische gebruikscontexten zijn N + *yapmak* (zie voorbeeld 9a), wat de creatieve betekenis van 'maken' oproept, en Voornaamwoord/Nul + *yapmak*, wat het algemene werkwoord 'doen' kenmerkt (zoals in 9b). In deze laatste betekenis kan *yapmak* natuurlijk voor van alles staan: het meer specifieke werkwoord dat het vervangt in (9b) hoeft absoluut niet de transitiviteit en volitionaliteit te hebben die *yapmak* in zijn meer specifieke betekenis heeft.

(9)

a hergün Türk gece-si yap-ıyör-uz da
iedere.dag Turks avond-POSS doen-PROG-1pl en
'en we organiseren iedere dag een Turkse avond'

b o her zaman öyle yap-ar biz-e
hij iedere tijd zo doen-AOR.3sg ons-DAT
'hij doet altijd zo tegen ons'

c *ja, maar toch*, millet *kijken* yap9yor
mensen kijken doen-PROG.3sg
'*ja, maar toch*, de mensen *letten op je*'

De algemene betekenis van *yapmak* maakt het woord uiterst geschikt voor de Turkse manier van werkwoordsontlening, waarbij een hulpwerkwoord achter een non-finiete vorm van het vreemde werkwoord wordt geplaatst, in het Nederlandse geval dus een infinitief, zoals in (9c). Wat deze systematiek betreft, is het Turks zoals het in Nederland wordt gesproken niet anders dan het Turks dat in Turkije wordt gesproken: ook daar is het mogelijk om een vreemd werkwoord te 'verturksen' door er *yapmak* achter te zetten. Wat wel veranderd is, is de distributie: de constructie [Vreemd Werkwoord + *yapmak*] is ineens veel frequenter geworden, daar er in een contactvariëteit nou eenmaal meer te ontlenen valt. Dit maakt de hypothese plausibel dat in de grammatica's van de immigranten *yapmak* sterker wordt geassocieerd met de gebruiksfunctie waarin het een heel algemene betekenis heeft dan met de functie waarin het iets aan de inhoud van de totale uitdrukking toevoegt, zoals in *kahve yapmak*. Zo'n sterkere associatie zou uiteindelijk kunnen leiden tot een situatie waarin *yapmak* niet meer perfectief genoeg wordt geacht om de betekenis 'maken' uit te kunnen drukken en dus in die functie door een ander werkwoord wordt vervangen. Het gebruik van *yapmak* wordt dan beperkt tot het tamelijk betekenisloze algemene werkwoord 'doen', in extremis zelfs tot een derivationeel affix

dat dient om nieuwe werkwoorden te vormen uit vreemde stammen.

Dit scenario is in hoge mate speculatief. De data wijzen slechts uit dat *yapmak* in een flink aantal gevallen wordt gebruikt als 'affix', maar dat de perfectieve betekenis van 'maken' ook nog stevig overeind staat. Er is dus (nog) geen sprake van semantische erosie, wel van een uitgebreider gebruik van de functies waarin het werkwoord weinig semantiek toevoegt aan het grotere geheel. Het semantisch continuum is uitgebreid aan de 'semantisch lege' of algemene kant, maar het is (nog?) niet gekortwiekt aan de semantisch specifieke kant.

Ik heb uitvoeriger stilgestaan bij de speculatie dan bij de data om op de link te wijzen tussen CW en taalverandering. Dat de data nog weinig uitsluitend geven laat mijns inziens zien dat ten eerste structurele verandering een langzaam proces is en ten tweede dat we nog nauwelijks over een geschikte methodologie beschikken om de link tussen CW en taalverandering, die volgens de meeste onderzoekers wel degelijk bestaat, daadwerkelijk aan te tonen.

6 Slot

Ik geloof dat we inmiddels een redelijke mate van descriptieve adequaatheid hebben bereikt bij het beschrijven van CW-data. De ontwikkelde modellen, met name het MLF en het Code Copying-model, bieden voldoende kader om vrijwel alle voorkomende data te kunnen vatten. Aan verklaringen voor het verschijnsel zijn we echter in mijn ogen nog weinig toegekomen. Ik heb geprobeerd hiertoe een aanzet te geven, door middel van een tweetal constructen. Op psycholinguïstisch niveau, lijkt het de moeite waard CW te beschouwen als een logische manifestatie van het algemene proces van lexicaal insertie in een tweetalige situatie. De mate van semantische specificiteit van afzonderlijke elementen lijkt daarnaast een grote rol te spelen bij de selectie van vreemde elementen. Empirische toetsing van een dergelijk verklaringsmodel is de volgende stap en zal hopelijk de komende jaren hoog op de onderzoeksagenda prijken.

Bibliografie

- Backus, A. (1992). *Patterns of language mixing. A study in Turkish-Dutch bilingualism*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Backus, A. (1996). *Two in one. Bilingual speech of Turkish immigrants in the Netherlands*. Tilburg: Tilburg University Press
- Backus, A. & H. Boeschoten (1996). Turkish-Dutch codeswitching and levels of lexical structure. Paper gepresenteerd op *Linguistic Society of America Annual Conference*, San Diego.
- Clyne, M. (1987). Constraints on code-switching. How universal are they? *Linguistics* 25, 739-764.
- Giesbers, H. (1989). *Code-switching tussen dialect en standaardtaal*. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde.
- Johanson, L. (1992). *Strukturelle Faktoren in Türkischen Sprachkontakten*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Maschler, Y. (1997). Emergent bilingual grammar: the case of contrast. *Journal of Pragmatics* 28, 279-313.

- Myers-Scotton, C. (1993). *Duelling languages. Grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon Press.
- Rooij, V. de (1996). *Cohesion through contrast: discourse structure in Shaba Swahili/French conversations*. Amsterdam: IFOTT.
- Sankoff, D., S. Poplack & S. Vanniarajan (1990). The case of the nonce loan in Tamil. *Language Variation and Change* 2, 71-101.